

УДК 811.111'06'42'38

АНОНІМНА НАУКОВА РЕЦЕНЗІЯ: ФУНКЦІОНАЛЬНО-СТРУКТУРНІ ТА МОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ

Яхонтова Т. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено виявленню, аналізу та узагальненню провідних комунікативно-функційних, структурно-композиційних та мовних особливостей анонімних рецензій – латентного жанру англословної наукової комунікації, що відіграє важливу роль у забезпеченні належної якості наукового продукту.

Ключові слова: жанр, анонімна наукова рецензія, англословна наукова комунікація, критична оцінка.

Яхонтова Т. В. Анонимная научная рецензия: функционально-структурные и языковые характеристики. *Статья посвящена выявлению, анализу и обобщению ведущих коммуникативно-функциональных, структурно-композиционных и языковых особенностей анонимных рецензий – латентного жанра англоязычной научной коммуникации, которая играет важную роль в обеспечении соответствующего качества научного продукта.*

Ключевые слова: жанр, анонимная научная рецензия, англоязычная научная коммуникация, критическая оценка.

Yahontova T. V. Anonymous peer review: functional structural and linguistic characteristics. *The aim of the article is to reveal, analyze and generalize the most prominent features of the anonymous peer review – a latent genre of English research communication, which plays an important role in ensuring appropriate quality of research products.*

Key words: genre, anonymous peer review, English research communication, critical evaluation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Анонімна наукова англословна рецензія – це жанр, виникнення та специфіку якого зумовлено новими реаліями комунікації у сфері науки у другій половині ХХ століття. Поява, розповсюдження і особливе значення цього жанру пов'язані передусім з виникненням міжнародних наукових журналів. Анонімні пре-публікаційні рецензії на статті, що подаються у такі журнали, покликані забезпечити високу якість публікацій, їхню відповідність найжорсткішим стандартам та закрити доступ для праць, що не відповідають встановленим критеріям. Попри широку розповсюдженість та суспільне значення, такі рецензії досі ще не привертати уваги українських лінгвістів, а їх дослідження з мовознавчих позицій у зарубіжній лінгвістиці і риториці залишається обмеженим [див. наприклад, 6; 7].

Отже, **мета** цієї статті – виявити, проаналізувати та узагальнити провідні комунікативно-функційні, структурно-композиційні та мовні особливості англословних наукових анонімних рецензій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проведено у рамках *лінгвогенологічно-типологічного аналізу*, спрямованого на виявлення і типологізацію ознак мало- і недосліджених жанрів наукового спілкування [5]. Аналіз здійснено на основі корпусу з 82 текстів у галузях прикладної лінгвістики, прикладної математики, методики викладання мов і письма та літературної стилістики, зібраних завдяки люб'язності українських і зарубіжних колег та власної причетності автора як запрошеного експерта деяких міжнародних журналів. З огляду на анонімність жанру, у наведених далі прикладах з текстів рецензій вилучено усі ідентифікаційні моменти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідеологічною основою сучасної англомовної наукової анонімної рецензії є принцип *peer review*, що передбачає рецензування наукового доробку іншими дослідниками у тій же галузі. Сьогодні *peer review* розглядають не лише як засадний принцип, але і як сукупність відповідних механізмів оцінювання наукових досліджень, який гарантує опублікування, фінансування та винагородження наукових праць лише належної якості [8]. Одним із таких механізмів і є анонімна пре-публікаційна рецензія на статтю, що подається до друку у науковий журнал. Отримання рецензій з позитивною оцінкою є обов'язковою передумовою опублікування праці у журналі з рейтингом цитування, а оскільки сам факт такої публікації необхідний для кар'єрного просування науковця, то анонімна рецензія набуває особливого значення в системі жанрів англомовної наукової комунікації, стає форматом, «доленосним» за своїм прагматичним значенням для сучасного вченого.

Адресантом анонімної рецензії є спеціально запрошений науковець, фахівець у галузі наукової проблематики статті з належною репутацією, а адресатами – автор рецензованої праці та головний редактор журналу, у який подано статтю. Як правило, анонімні рецензії бувають двох основних типів (хоча насправді їх може бути більше): 1) *double-blind review*, коли особи рецензента та автора приховані; 2) *single-blind review*, коли рецензент бачить прізвище автора, але сам є анонімним для нього. Вважається, що перший тип рецензії характерний для журналів з гуманітарних наук, а другий – для видань у точних і природничих науках, хоча це не жорстке правило.

Пре-публікаційна журнальна анонімна рецензія має своє, чітко окреслене місце у комунікативному процесі, що передує опублікуванню статті. Загалом цей процес передбачає такі етапи: 1) автор подає статтю (нині – в електронному вигляді) до редколегії; 2) редактор (або редактори) проглядають статтю на предмет її відповідності тематиці журналу, його вимогам щодо оформлення та загальної якості; 3) далі редактор підшукує експертів у галузі дослідження, які виконуватимуть роль анонімних рецензентів (найчастіше двох); 4) запрошені рецензенти пишуть і надають як редактору, так і автору рецензію (анонімну для автора), у якій праця оцінюється за низкою стандартних критеріїв (адекватність застосованих в описуваному дослідженні методів, валідність, значення, новизна отриманих результатів, дотримання норм наукової етики) та формулюється рекомендація щодо її подальшої долі (прийняти до друку; відмовити в опублікуванні; переробити і подати знову); 5) редактор ознайомлюється з рецензією, приймає рішення та доводить його до відома автора; 6) у випадку рекомендації щодо доопрацювання статті автор реагує на зауваження та коментарі кожного з рецензентів; 7) редактор приймає остаточне рішення щодо поданої статті.

Цей доволі тривалий процес може мати циклічний характер (тобто статтю можуть кілька разів переробляти), але очевидно, що його ядром є саме анонімна рецензія, яка відіграє роль своєрідного стрижня усього процесу і зумовлює кількісні показники, що характеризують прийняття до друку статей у міжнародні журнали. Такі показники варіюють від журналу до журналу, але вважається, що видання з високим імпаکت-фактором приймають до друку лише біля 10% статей, що подаються та проходять анонімне рецензування [8].

Анонімна рецензія, отже, відіграє особливу роль у жанровому ландшафті сучасної науки, виконуючи роль *лінгвокомунікативного механізму регуляції процесу оприлюднення наукових здобутків, забезпечення якості наукового продукту та імплементації і підтримання етичних норм проведення і презентації досліджень*. Іншими словами, вона виконує роль своєрідного «охоронця», закриваючи доступ до певного наукового простору працям неналежного рівня. Здійснюючи такий серйозний вплив, цей жанр реалізує і певний дидактичний потенціал, оскільки допомагає науковцям підвищувати якість своїх досліджень. Анонімна пре-публікаційна рецензія має, таким чином, *три провідних комунікативних функції*: 1) оцінну, 2) «охоронну» та 3) дидактичну.

Специфіка комунікативної сутності пре-публікаційної анонімною рецензії детермінує особливості її текстових імплементацій. Оскільки розглядуваний тип рецензії є латентним жанром, адресованим мінімальній аудиторії, то очевидно, що для нього не існує експліцитних конвенцій оформлення. Усі рецензії в корпусі мають вигляд коротких текстів (1-2 сторінки, за винятком одного – довжиною у 4 сторінки), без загального заголовка. Деякі з них мають ознаки зовнішнього структурування – розподілу на частини, менша за обсягом з яких має підзаголовок *General comments*, *General reaction*, а більша – *Comments*, *Specific Comments*, *Other comments* або *Major points*. У деяких текстах є і невелика заключна частина під назвою *Conclusion*. Для всіх текстів корпусу характерне просторове домінування частин, що презентують коментарі до рецензованої статті. Ця частина, текстову виразність якої зумовлено певними прагмасемантичними особливостями, у більшості текстів структурується додатково у вигляді пронумерованого або промаркованого в інший спосіб списку (або навіть двох списків – з головними та другорядними зауваженнями).

Зовнішнє структурування текстів фактично збігається з його когнітивною організацією, що маніфестується у текстах корпусу крізь два основних функційно-семантичні блоки, які можна умовно назвати «підсумок загального враження рецензента» та «критичні коментарі, зауваження і побажання». Ці два блоки є облігаторними, причому критичні зауваження присутні навіть у рецензії, що схвалює прийняття статті до друку, хоча і у формі деяких ідеалізованих рекомендацій, які б покращили статтю. Ще один блок, який можна позначити як «остаточна рекомендація рецензента», або як «додатковий підсумок загального враження рецензента», часто під назвою *Conclusions*, трапляється лише у 6% текстів.

У межах першого функційно-семантичного компонента можна чітко простежити дві когнітивно-риторичні стратегії. У першій з них зазначення позитивних моментів рецензованої праці комбінується з окресленням її недоліків, що потребують доопрацювання або дискваліфікують працю: *Зазначення позитивних моментів There is much to like about this paper. It offers some interesting data about student attitudes and educational experiences; it is well and interestingly referenced... and it is a nice example of what an instructor can do by way of producing an interesting, student-centered research project.* *Загальна критична оцінка However, there are a couple of nagging issues that I think the author should address.* У наведеному прикладі про початок другої стратегії сигналізує сполучник *however*. Подібні до нього (за функціональною здатністю виражати контраст) сполучники *although*, *but*, *nevertheless*, *nonetheless* також інтродукують критичні враження автора у тексти рецензій аналізованого корпусу.

Друга стратегія полягає у резюмуванні змісту рецензованої праці (іноді із зазначенням позитивних моментів) та подальшому загальному критичному оцінюванні: *Резюме The author studied the problem of...* *Загальна критична оцінка The mathematical analysis seems to be correct, although section 2 is borrowed from C. et al. [2004]. No deductions or comparison of results has been made with existing ones. The insufficient discussion and physical interpretation of numerical results /contours limits the value and applicability of the paper. The presentation of the paper is also not up to required standards...* Такі вступи відповідають етичним нормам і принципам пом'якшення ригоризму суджень, прийнятним у науково-академічних середовищах.

Найважливішою семантичною складовою анонімних пре-публікаційних рецензій є, однак, «коментарі та зауваження». Саме у них маніфестується та обґрунтовується «науковий вирок» рецензента, який зумовлює подальшу долю статті і впливає на кар'єрні прагнення автора рецензованої праці. Коментарі та зауваження подаються у текстах корпусу у вигляді, як зазначалося вище, пронумерованих списків або поабзацно, що стимулює авторів відповісти на всі з них. Цей структурно-смісловий компонент вирізняється надзвичайною тематико-сміисловою різноманітністю, яку можна узагальнити у вигляді шести головних груп з умовними назвами, що акцентують їхню прагматичну спрямованість:

1) *концептуальні* – зауваження щодо наукового змісту аналізованої праці, висловлення незгоди з науковими судженнями автора та інтерпретацією отриманих результатів, зазначення

непереконливості результатів і висновків, побажання щодо покращення (розширення) змісту (*I do not completely agree with the results and literature review of this paper*);

2) *методологічні* – щодо застосування науково-методологічного апарату, вживання підходів, термінів, формул, валідності методики дослідження (*Unfortunately, none of the definitions of compound, full-sentence and question title types are correct*);

3) *комунікативно-контекстуальні* – зауваження, що стосуються позиціонування праці в історичному та сучасному контексті обраної галузі дослідження; вони охоплюють критику некоректності цитувань, побажання щодо доречності певних цитувань, відсилання до праць інших авторів, вимоги до кращої організації огляду літератури (*I think there are enlightening publications ... which have not been cited in this paper*);

4) *метакомунікативні* – коментарі і зауваження, що стосуються комунікації автора рецензованої статті з потенційними реципієнтами тексту; містять поради та побажання, спрямовані на підсилення ефективності інтеракції між адресантом і адресатом у межах статті, що аналізується (*The authors should provide a figure to illustrate that the anisotropy of the alumina is not important when a titanium alloy substrate is used*). Цей тип коментарів відображає культурно-національний аспект ідеології англосовної науки, де автор вважається відповідальним за легкість і адекватність рецепції його твору читачами;

5) *метаструктурні* – критичні коментарі щодо структурно-композиційних особливостей рецензованого тексту, вимоги додаткового розбиття на підсекції, введення додаткових заголовків і підзаголовків, переоформлення додатків, критичний аналіз кількісних та якісних особливостей візуальних засобів та прикладів (*I think the Major Findings section would benefit from sub-division with sub-headings for each 'level'*);

б) *мовно-технічні* – зауваження щодо граматичних помилок, неточностей мовного характеру у текстах, помилок у формулах і похибок у розрахунках, невдалих формулювань, повторів та механічних помилок (*In addition to the above, the paper is full of various other errors which could have been eliminated through careful proof-reading*).

Кожна з цих груп є, по суті, окремим комунікативним фрагментом зі своїм цілісним смислом і власною прагматичною спрямованістю, які у комунікативному просторі рецензії разом набувають специфічної жанрової зарядженості, утворюють домінантне тематико-сміслову ядро жанру.

Щодо останнього, факультативного блоку «додатковий підсумок загального враження рецензента», то у ньому ще раз привертається увага до тих змін, які необхідно зробити на основі підсумовування критичних зауважень та/або акцентування найважливіших з них, що можна проілюструвати таким прикладом: *I consider the reviewed paper to be suitable for publication... It is an original contribution, which seems to be clearly enough presented and organized. However, I propose a number of changes of different character*.

Відносний обсяг текстової форми жанру анонімної рецензії зумовлює мінімальну кількість текстових елементів, представлених назвами структурних частин у тих текстах, де застосовується їх елементарне формальне розбиття, а також цитатами. Найцікавішим аспектом рецензії є їхні мовностилістичні особливості, що вирізняються своєю експресією, притаманною цьому жанру.

Семантико-стилістична виразність текстів рецензій створюється експліцитними та імпліцитними оцінними засобами, що реалізують *критичну оцінку* – когнітивно-сміслову ядро жанру анонімної рецензії. Специфіка комунікативної спрямованості жанру передбачає домінування негативної оцінки, хоча, як засвідчує аналіз, у текстах анонімних рецензій спостерігається і позитивне оцінювання. Позитивна і негативна оцінки цікаво взаємодіють у текстово-комунікативному просторі рецензій, одночасно підтримують і порушують етикетні стереотипи наукового спілкування, у деяких випадках генерують протилежні своєму знаку семантико-стилістичні ефекти.

Оцінність у жанрі анонімною рецензії реалізується лексичними засобами різної частиномовної належності, певними синтаксичними конструкціями та на рівні цілісних висловлень. За своєю функційно-адресатною спрямованістю у контексті жанру оцінні номінації і висловлення можна поділити на *об'єктно-орієнтовані*, тобто такі, що оцінюють різні аспекти рецензованої праці, та *суб'єктно-орієнтовані*, що передають стани та емоції адресанта, викликані об'єктом аналізу й критики (терміни запозичені з дисертаційного дослідження Т. А. Крисанової [4]). Окрім того, у текстах рецензій спостерігається і оцінювання (лише позитивне) інших наукових праць, дослідницьких методик та досліджень загалом, що створює своєрідний науково-аксіологічний контекст, у межах і на тлі якого відбувається критичне оцінювання статті, поданої до друку. Оцінні висловлення, спрямовані на позитивну характеристику наукового контексту галузі, умовно назовемо *контекстуально-орієнтованими*.

Оцінністю просякнуті усі функційно-текстові елементи анонімних рецензій, починаючи з першого блоку – «підсумок загального враження рецензента», спрямованого на акцентування позитивних моментів рецензованої праці з метою пом'якшення подальших критичних зауважень. У цій структурній частині текстів жанру домінують лексеми і висловлення з меліоративним аксіологічним забарвленням та конструкції, що виражають риторичний прийом допустового контрасту. Експліцитна позитивна оцінка реалізується тут крізь об'єктно-орієнтовані висловлення за допомогою словосполучень з різними лексемами, семантика яких містить оцінні компоненти як основні або як поєднані з іншими семами, переважно кваліфікативного або дескриптивного типу [3]. Так, у першому блоці текстів спостерігаються комбінації, спрямовані на позитивне оцінювання окремих моментів запропонованого доробку з ад'єктивних (*This is a **viable and worthwhile** research focus*) та субстантивних словосполучень (*Such a review would enable the author to justify **the importance and uniqueness of this study***) і адвербіальних комбінацій (*This article is difficult to review as it is **competently written***).

Однак ця позитивна оцінка у більшості випадків є складовою риторичного прийому допустового контрасту, що базується на поступці і протиставленні позитивних і негативних моментів, як це можна проілюструвати таким прикладом: *Although the topic of this research could be of interest for the readers..., I find this article too superficial... and it does not seem to account for the previous literature on the topic*. На думку О. М. Ільченко, одночасне позитивне і негативне оцінювання об'єкту у вигляді поступки зменшує вплив на адресата за допомогою некатегоричного переконання та імплікує альтернативність, що зумовлює значний етикетний потенціал поступки і протиставлення в англomовному науковому дискурсі [2].

У другому блоці текстів жанру виразно помітні негативні об'єктно-орієнтовані висловлення, що експліцитно реалізують оцінно-критичний потенціал жанру. Вони використовуються у критичному аналізі аспектів рецензованої статті і об'єктивуються лексемами різних частин мови з пейоративним значенням у семантичній структурі (*perplexing issue, the methodological limitations of his/her study, insufficiently critical adoption, stated inadequately*). Слід зазначити, що деякі пейоративні словосполучення і вирази у текстах мають різко критичний, конфронтативний характер, створюють когнітивний і аксіологічний дисонанс [1, 281], що можна навіть трактувати як порушення науково-академічної етики спілкування, наприклад: *The authors have wasted their time...; The opening sentence... is a very poor beginning as it adds nothing new worth saying*.

Негативно-оцінний ореол тексту анонімною рецензії підсилює, як це не дивно, меліоративна лексика та позитивно-оцінні висловлення у другому функційно-текстовому блоці, які, у контексті інтенціональності жанру, стають засобами негативної характеристики рецензованої праці або недоліків дослідницьких зусиль її автора. Так, крізь контекстуально-орієнтовані висловлення з меліоративними лексемами позитивно оцінюються наявні література, методики, підходи, ідеї, що не відображені в аналізованій статті: *Such approaches are far more reliable than*

the present author seems to realize. Функціонування таких висловлень імплікує або експлікує негативну оцінку упущень у дослідженні або наукових позиціях автора.

Подібний ефект створюється і рекомендаціями з покращення статті, які реалізуються у вигляді конструкцій з модальністю або умовним способом. У таких конструкціях позитивно-оцінні слова і вирази експліцитно вказують на те, що могло б покращити статтю і, відповідно, імпліцитно на те, чого їй бракує: *There needs to be some coherent discussion early in the paper...; It could be expressed more elegantly.* Таким чином, функціонування меліоративно-забарвлених висловлень у другому смислового компоненті текстів підсилює негативно-критичний потенціал анонімної рецензії і зумовлює її *оцінний дисбаланс, чітко помітну аксіологічну асиметрію, різко зсунуту у бік негативного оцінного полюсу.*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи проведене дослідження, можна констатувати, що анонімна наукова англійська рецензія має три взаємопов'язані комунікативні функції – оцінну, «охоронну» та дидактичну; її провідними семантико-структурними компонентами є «підсумок загального враження рецензента» та «критичні коментарі, зауваження і побажання»; для неї характерний аксіологічний дисбаланс з домінуванням негативного аспекту. Цікавою проблематикою подальших досліджень могло б стати порівняння характеристик анонімних рецензій з пост-публікаційними, тобто рецензіями, що офіційно оприлюднюються і є відкритими для широкого наукового загалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К. : Изд-во Киев. ун-та им. Т. Г. Шевченко, 1997. – 310 с.
2. Ільченко О. М. Етикет англійського наукового дискурсу / О. М. Ільченко. – К. : Політехніка, 2002. – 288 с.
3. Корнева Н. А. Рецензія в сучасному науковому дискурсі: семантико-композиційний та комунікативно-прагматичний аспекти : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15 / Корнева Н. А. – К., 2010. – 21 с.
4. Крисанова Т. А. Висловлювання негативної оцінки адресата в сучасній англійській мові (комунікативно-прагматичний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Крисанова Т. А. – К., 1999. – 20 с.
5. Яхонтова Т. В. Лінгвогенетика сучасної науки (на матеріалі англійських текстів) : дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.04 / Т. В. Яхонтова. – К., 2014. – 505 с.
6. Fortanet I. Evaluative language in peer review referee reports / I. Fortanet // Journal of English for Academic Purposes. – 2008. – № 7. – P. 27– 37.
7. Gosden H. 'Why not give us the full story?': functions of referees' comments in peer reviews of scientific research papers / H. Gosden // Journal of English for Academic Purposes. – 2003. – № 2. – P. 87– 101.
8. Peer Review: A Guide for Researchers [Electronic resource]. – The Research Information Network, 2010. – Access via: <http://www.rin.ac.uk/peer-review-guide>.